

Investeren in een moreel kompas

Ondernemerschap betekent kansen zien. Niet bang zijn voor risico's. Het zijn elementen die onlosmakelijk met Mirjam van Praag, bestuursvoorzitter van de Vrije Universiteit, verbonden zijn. Ze vertelt over arbeidsethos, staan voor wie je bent en het belang van wetenschap voor het ontwikkelen van een moreel kompas.

De woonkamer is omgetoverd tot kantoor, met een paar extra bureaus. Mirjam van Praag begint hier om half acht met de eerste telefoontjes en Zoom-bijeenkomsten.

Vergaderingen volgen elkaar op, met soms wel veertig personen. Dan zit zij achter twee computerschermen, met de dossiers op tafel. "Ik heb soms niet eens tijd om naar de wc te gaan. Pas als alle vergaderingen afgelopen zijn, voel ik dat ik echt thuis ben." Maar het went, vertelt ze, dat werken in coronatijd.

"Voor heel veel mensen is het coronavirus een enorm drama. Maar ik zie ook nieuwe kansen en dat vind ik heel spannend." Ze somt op: "hoe wil je met elkaar vergaderen, zodat je minder vervoersbewegingen maakt? Dat is weer beter voor onze klimaatdoelstelling. En het levert minder werkstress op omdat mensen niet meer alsmaar heen en weer hoeven te reizen." Ook logt ze soms in bij de Zoom-diensten van de LJG, vaker nog dan ze normaal gesproken naar sjoel zou gaan. "De digitale sjoel en ook de digitale 4-mei: ik vond het heel goed gedaan. De verbondenheid voelt groter dan ooit, ter-

tekst
Hester Stein
foto's
Carla van Thijn

'Mijn kinderen vertellen dat ik in ál mijn non-verbale communicatie een waanzinnige pushmoeder ben.'

wij je niet echt samen bent. Maar dat kan ook, omdat je wéét dat je elkaar weer gaat zien. Een digitale sjoel moet niet voor altijd de enige optie blijven.'

Hoe zou je de sjoeldiensten dan moeten vormgeven?

'Ik denk dat je de ontmoeting moet loskoppelen van de dienst – waar straks een handvol mensen mogen zijn. Dan is de belangrijkste vraag: hoe zorg je voor die ontmoeting? Eigenlijk zou je een groep met veel jongeren moeten samenstellen. Met Zoom-meetings kun je dan samen nadenken over de vraag: 'Stel dat we weer bij elkaar kunnen komen, wat is dan, gezien de ervaringen die we nu hebben opgedaan, ideaal?' Wellicht kun je beide opties -online en offline- blijven combineren, of interactie anders vormgeven. Je zult ook na moeten denken over hoe je nieuwe leden helpt integreren. Online is daar minder geschikt voor.'

Kansen zien is haar tweede natuur als econometrist met een voorliefde voor ondernemerschap. Drie jaar geleden werd Van Praag voorzitter van het college van bestuur bij de Vrije Universiteit. En eind april kreeg ze het bericht dat ze verkozen werd tot lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Ze is blij met deze erkenning voor haar wetenschappelijk werk. 'Ik heb vaak het gevoel gehad dat ik mensen moest overtuigen dat ondernemerschap een belangrijk wetenschappelijk veld is. Ondernemerschap klinkt zo praktisch en dat betekent toch dat je wat extra moet vechten. Vroeger kreeg ik wel eens de vraag: 'Ga je dan lessen geven hoe je een goede ondernemer moet zijn?' Nou nee, ik bestudeer het fenomeen ondernemerschap en, bijvoorbeeld, hoe je daar als overheid in prak-

tische zin mee moet omgaan. Dat is totaal iets anders dan een ondernemersgoeroe zijn.'

Kom je uit een ondernemersfamilie?

'Mijn moeder wel. In het gezin van mijn vader voerde de wetenschap de boventoon. Hoge cijfers waren in ons gezin belangrijk. Maar mijn moeder vond ook andere zaken belangrijk. Mijn vader (econometrist Bernard van Praag, red.) kon heel dwingend zijn als het om cijfers ging. Toen ik een keer een 7 had gehaald, vroeg hij: zou je dat niet overdoen? Mijn moeder, die ook gymnasium had gedaan en had gestudeerd, vond het belangrijk dat we onze tijd goed indeelden en onze plichten nakwamen. Die combinatie leidde wel tot een bijzonder goed arbeidsethos.'

Heb je dat arbeidsethos aan je kinderen doorgegeven?

'Toen ik zelf kinderen kreeg wilde ik niet de nadruk leggen op prestaties. En dat doe ik dus ook niet. Althans dat dacht ik. Maar mijn kinderen vertellen dat ik in mijn gedrag en in mijn lichaamstaal, in ál mijn non-verbale communicatie, een waanzinnige pushmoeder ben. Ze zeggen: 'Je hebt jezelf opgelegd dat je dat niet mag zijn, maar je bent het wel – overduidelijk.'

Waren jullie een religieus gezin?

'Er was geen stabiele relatie met het jodendom, om het zo maar even te zeggen. Seider werd wel gevierd, met sjabbat werd er speciaal gekookt, maar de andere feestdagen kan ik mij niet herinneren. Mijn ouders waren wel lid van LJG Rotterdam. Af en toe gingen ze. Ze kwamen oorspronkelijk uit Amsterdam, maar vanwege het werk van mijn vader woonden we in Krimpen aan de IJssel. Daar zijn ze ook gescheiden. Mijn moeder en wij bleven daar wonen. En zij kon niet autorijden. Dus wij kwamen niet naar sjoel of joodse les. Dat lukte alleen met de bus die eens per uur kwam. Dus dat lieten we zitten.'

Je werd lid van Haboniem, waarom koos je daarvoor?

'Ik wilde meer joden leren kennen, want dat deed ik nauwelijks. Ik wist bijna niks over het jodendom. Dat heb ik daar allemaal geleerd en ik voelde mij meteen thuis. Over zionisme, jodendom, de geschiedenis van het joodse volk. Toen ik zelf madricha werd en programma's ging geven aan tieners, heb ik mij daarin verdiept en is het voor mij veel meer gaan leven.'

Twee jaar geleden noemde je als voorzitter van het college van bestuur van de VU Haboniem ook in je openingspeech.

'Ik zei dat ik bij de zionistische jeugdbeweging Haboniem geleerd heb een leider te zijn. En dat vertelde ik in het kader van 'A broader mind', een VU-programma waarin studenten hun waarden en verschillende perspectieven leren kennen en waarderen door actief te

'Mensen zijn kennelijk voorzichtig, of zelfs angstig om te vertellen waar ze voor staan of te vertellen dat ze joods zijn.'

'Wetenschap moet concurreren met meningen. Maar deze zijn niet gelijkwaardig.'

zijn in de driehoek wetenschap-persoonlijke vaardigheden-maatschappelijke oriëntatie. We vinden het belangrijk een pluriforme universiteit te zijn, ook op de dimensie religie. Binnen ons driehoofdig bestuur is de rector magnificus hindoe, ik ben joods en het andere bestuurslid is katholiek. En dat bij een van oorsprong protestantse universiteit. Veel joodse toehoorders bij de speech vonden het "gewaagd" of "moedig" dat ik zo persoonlijk over mijn afkomst vertelde. Hieruit bleek dat mensen kennelijk voorzichtig, of zelfs angstig zijn om te vertellen waar ze voor staan of te vertellen dat ze joods zijn. Terwijl het juist zo belangrijk is om dat wél te doen. Omdat we ook bij onze studenten graag zien dat ze hun identiteit uitdragen, moet je ook zelf dat voorbeeld geven.'

Sinds haar start bij de universiteit heeft ze verschillende protestacties voor haar kiezen gekregen. Dat begon meteen in haar eerste week in 2018 met een storm rondom Rasma Odeh, de voor terrorisme veroordeelde Palestijnse, die net had gesproken op een onaangekondigde bijeenkomst in De Verrekijker. Deze vrijplaats voor een groep studenten, die sinds de laatste Maagdenhuisbezetting vechten voor democratisering op de universiteit, hebben we daarop laten sluiten. 'Ook omdat we al flinke stappen maken met die democratisering en deze studenten nog maar weinig te bevechten hadden', vertelde ze later in een interview met Elsevier.

Nog steeds zijn er regelmatig felle protesten. Zoals toen jullie in december op de VU een lichtjesfeest organiseerden.

'We wilden laten zien dat je als gemeenschap samen dingen kunt vieren. Ik werd he-le-maal uitgescholden op Twitter: 'Nu is er een jood aan het stuur en die gaat kerstmis afschaffen'. Nee, ik lig daar niet wakker van. Het lichtjesfeest was een succes en dat gaan we ook doorzetten. Dat sommige mensen zich daaraan storen is gewoon pech. Dat zal je altijd tegenkomen. Met de dag van de homoseksualiteit hebben we de regenboogvlag opgehangen. Ik weet zeker dat er mensen zijn die dat verschrikkelijk vinden. Dan zeggen we dat we dit doen vóór een andere groep, niet tégen jullie.'

Hoe sta je tegenover safe spaces op universiteiten, zoals in de Verenigde Staten, waar studenten in 'veilige ruimtes' niet worden geconfronteerd met standpunten die hen kwetsen?

'Confrontatie hoort erbij. Maar dat wil niet zeggen dat je niet moet investeren in sociale veiligheid. Daarom hebben we een 3D-centrum opgericht. Als mensen meer gewend zijn aan debat en dialoog, kun je open staan voor elkaars visie en veroordeel je de ander niet meteen. Zo leer je op een academische manier respectvol met elkaar om te gaan. Maar die vaardigheid moet je mensen bijbrengen. Pas

dán gaan mensen zich veiliger voelen.’ Ook als wetenschapper heb je een veilige basis nodig om tegen de stroom in te gaan en vol te houden als bijna niemand erin gelooft.’

Hoe pak je dat dan aan?

‘Als het heftige onderwerpen zijn maken we de omgeving veiliger, zodat ze wel kunnen zeggen wat ze willen. Dat doen we door de keuze van de sprekers. En we kiezen voor een dialoog als we nog niet toe zijn aan een debat. Bij de faculteit religie en theologie bijvoorbeeld heb je heel wat religies. Het is dan best spannend om daarover met elkaar in gesprek te gaan. Dan praten we over hoe je samen kunt leven terwijl je met elkaar van visie verschilt.’

Verwacht je dat fundamentele verschillen zijn te overbruggen?

‘Zo ver zijn we nog niet, maar dat is wel de bedoeling. In het onderwijs hebben we een nieuwe methode, de mixed classroom, die juist kracht haalt uit de verschillen tussen mensen met verschillende achtergronden. We hopen dat studenten verschillende perspectieven durven in te brengen en dat anderen daar ook voor open durven te staan. Zodat de leiders van morgen open genoeg zijn om het goede mee te nemen van de ander. Dat het besef er is om de ander éérst te snappen voordat je tot een oordeel komt, als dat überhaupt al nodig zou zijn.’

Je noemde zonet dat een wetenschapper een veilige basis nodig heeft. Hoe zie jij de positie van wetenschap op dit moment in de samenleving?

‘Ik merk dat het geloof in de waarde van de wetenschap onder druk staat, terwijl de wetenschap onontbeerlijk is bij het oplossen van grote problemen. En het scherpt onze meningsvorming en moreel oordeel. In mijn speech noemde ik het boek van Chaja Polak ‘De man die geen hekel aan joden had’. Zij beschrijft op een heel krachtige manier wat er gebeurt als je selectief gebruik maakt van feiten. Hoe je daardoor de geschiedenis kan manipuleren en je het verschil tussen slachtoffer en dader kan vervagen.’

Wat zijn daarvan de gevolgen?

‘Als uit de geschiedenis feiten worden weggelaten of als informatie niet op goede wetenschap is gebaseerd, bied je jonge mensen bijzonder weinig kader om hun geest te scherpen over wat goed en slecht is. Het idee groeit dat ‘het eigenlijk niet zoveel uit maakt’. Mensen kunnen hun eigen moraal minder goed ontwikkelen op basis van een wazig beeld. Dat willen we voorkomen. Het ontwikkelen van een moreel kompas doe je door te oefenen, zodat je alarmbellen op het juiste moment afgaan. Dat is niet alleen belangrijk voor nu, maar ook voor de jongeren die straks de leiders zijn in Nederland. Het is zó belangrijk

‘Confrontatie hoort erbij. Maar dat wil niet zeggen dat je niet moet investeren in sociale veiligheid.’

Mirjam van Praag

werd geboren in Schiedam en groeide op in Krimpen aan den IJssel, als tweede kind in het gezin. Ze sloot zich aan bij Haboniem. In 2005 werd ze hoogleraar bij de UvA, richtte het Amsterdam Center for Entrepreneurship op (2006), werd lid van de SER (2008). In 2014 werd zij hoogleraar bij de Copenhagen Business School. Sinds 2018 is Mirjam voorzitter van het College van Bestuur van de Vrije Universiteit Amsterdam. De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen koos haar dit jaar tot lid. Mirjam heeft een dochter (22) en een zoon (21).

dat de zij weten wat goed en kwaad is. Met een onduidelijk kader ben je mogelijk in een volgende situatie eerder geneigd om met de vijand te heulen dan in het verzet te stappen. Dat wil niet zeggen dat iedereen rechtlijnig moet worden, maar er is wél een denkkader nodig.’

Waarom vinden mensen het zo moeilijk iets goed of slecht te noemen?

‘Het is gemakkelijker om niet zoveel verschil te maken. Dan heb je daarna geen conflict, want als je constateert dat iets niet goed is, moet je in actie komen. Er is volgens Chaja Polak echt sprake van een gevaarlijke tendens van nivellering, zoals professor Evelien Gans eerder al zei. Je ziet dat feiten vergoelijkend worden geïnterpreteerd en in de gewenste richting gemanipuleerd. ‘Iedereen is een beetje slachtoffer en iedereen een beetje dader’.

Ondertussen zie je dat er op internet voor elk idee wel een ‘wetenschappelijk’ denkkader is.

‘Ja, dat klopt. Je ziet veel complottheorieën. Of neem de antivaccinatie-beweging, waardoor veel mensen denken dat vaccineren autisme veroorzaakt, terwijl dat al lang ontkracht is. Het onderscheid tussen wetenschap en pseudowetenschap vervaagt. Ook heb je populistische politici die zeggen: ‘Wetenschap is ook maar een mening. Ik zeg dit, en de wetenschap zegt dat’, waardoor wetenschap moet concurreren met meningen. Maar deze zijn niet gelijkwaardig. Extremistische krachten in het politieke veld verdedigen die meningen en hebben lak aan de wetenschap.’

Ben je daar bezorgd over?

‘Als je kijkt naar de opmars van complottheorieën, dan is er wel iets aan de hand. Maar de complotdenkers voeren niet de boventoon. Kijk bijvoorbeeld hoeveel mensen zich houden aan de regels tijdens de coronacrisis. In crisis-situaties zijn mensen kennelijk toch geneigd open te staan voor autoriteit. Ik denk dat dat ook de nasmaak van dit gebeuren is: het is toch wel fijn dat we die wetenschap hebben die de overheid een koers geeft.’

Dus: meer geloof in de waarde van wetenschap?

‘Ik ben niet negatief daarover. Door het coronavirus verwachten mensen van onderzoekers een antwoord. Van een vaccin tot hoe je met de ziekte moet omgaan. Jaap van Dissel staat als belangrijkste adviseur naast premier Rutte. De wetenschapper naast de politicus. Maar ik geloof dat de opdracht voor de wetenschap is om telkens de waarde ervan te laten zien. Voorheen was je als wetenschapper klaar als je onderzoek in een wetenschappelijk tijdschrift was gepubliceerd. Nu moet je je best doen om duidelijk te maken waarom wetenschap belangrijk is.’